

KAKO SO SE NEKATERI ZNAMENITI SLOVENCISREČEVALI Z GOETHEJEVO UMETNOSTJO

Že člani Zoisovega kroga so nedvomno poznali Goethejevo besedo. Bili so kakor vsa takratna slovenska inteligenca – dvojezični in jezik, v katerem je pisal Goethe, so se naučili že v šoli in v življenju, pa smemo tako reči, da je bil Goethe, ki je bil takrat že v nemških šolskih berilih, tudi njihov pesnik dolgo prej, preden so nastali prvi slovenski prevodi njegovih del.

Za to, katera Goethejeva dela so brali člani Zoisovega kroga in kako so jih sprejemali, nimamo skoraj nobenih podatkov. Domnevati smemo le, da se je Linhart že v svojih dunajskih letih (1778 – 1780) v gledališču seznanil tudi s kakšnim Goethejevim delom, kot pripoveduje Dušan Moravec, da je tam gledal Shakespeara. Domnevati smemo še, da je nekaj Zoisovih somišljenikov, sprejemajočih takratne ljubljanske kulturne dobrine, hodilo v gledališče, ko je v Ljubljani Schickanedrova nemška igralska skupina v sezonah 1779/1780 in 1781/1782 uprizarjala tudi Goethejevi igri Clavigo in Goetz von Berlichingen. Pa še to: v seznamu knjig Zoisove knjižnice zaman iščemo Goethejevo ime, najdemo pa Fortisovo delo Voyage en Dalmatie (Bern 1778), ki je v zvezi z Goethejevim prevodom Hasanaginice in Vukovo Pesnarico, in Telegraphie officiel, ki je izhajal od 1810 do 1813 v času živahne Vodnikove dejavnosti v Napoleonovi Iliriji, (tiskal je celó prevode slovenskih literarnih tekstov, na primer Ilirijo oživljeno v latinskem prevodu), je v svoji 42. številki seznanjal bralce med drugim z Goethejevim in Schillerjevim vplivom na francosko književnost.

Oprijemljiv dokaz, da Goethe ni šel mimo zoisovčanov, pa je Jernej Kopitar, tudi sam član Zoisovega kroga in obenem mentorjev tajnik. V svoji znameniti Slovnici je med spodbudami za razvoj slovenske književnosti rekel, da samemu Goetheju ni bilo pod častjo, ko se je ukvarjal s slovansko narodno poezijo in prevedel Hasanaginico, in pa, da je tudi slovensčina uporabna za pisanje pesmi prav tako kot nemščina, vendar se ne more ponašati z literarnimi deli, ki bi dosegla takšna kot Goethejeva. Pri Kopitarju in slovenskih preporditeljih sploh je tu prvič omenjen Goethe in v tem vidimo že zametek poznejšega Kopitarjevega zanimanja za srbsko in hrvaško narodno poezijo, pa za to, da bi navdušil zanj Goetheja in Evropo, kar se mu je tudi posrečilo. To Kopitarjevo dolgoletno delo z Vukom (brez Kopitarja ne bi bilo takšnega Vuka, kot je, a vse to je posebno poglavje), branje Goethejevih del (po Jagičevem zapisu in po Kopitarjevih lastnih besedah je Kopitar med neko boleznijo prebral vsega ogromnega Goetheja), pa to, da je Kopitar pozneje še večkrat s spoštovanjem avtoritete velikega Nemca ob raznih priložnostih v člankih in korespondenci zapisal njegovo ime, potrjuje, da mu je ta »veliki pogan« (I. Prijatelj) res nadomeščal vse ostale Nemce (Kopitar v pismu Dobrovškemu leta 1810). In še nečesa se smemo pozabiti pri Kopitarju in slovenskih preporditeljih: da so si namreč lahko izposojali Goetheja tudi v takratni ljubljanski študijski knjižnici, ki je že v začetku 19. stoletja dobila več Goethejevih del, med drugim Wertherja, Goetza, Claviga, Egmonta, Torquatta Tassa, Ifigenijo na Tauridi, pesnitvi Hermann und Dorothea in Reinecke Fuchs itd. (po ugotovitvah pok. prof. Kalana).

Toda nova pomlad se za »slovenskega Goetheja« začena šele s prevajanjem njegovih del v naš jezik. Tu je bil pionir Janez Nepomuk Primic (1785–1823), skriptor licejske knjižnice v Gradcu in prvi profesor slovenskega jezika na graškem liceju (1812–1813). V naši

slovstveni zgodovini stoji Primic neke med Zoisovim in Čopovim krogom: njegovo pojmovanje književnosti je še nihalo med prosvetljskim utilitarizmom na eni in romantičnimi teorijami na drugi strani. In takšno je bilo tudi njegovo literarno snovanje. K temu in pedagoškemu delu ga je poleg okolja v Gradcu in prosvetiteljskih teženj silila tudi želja, da dobi njegov jezik literarno in znanstveno veljavo – in to je končno rodilo njegove pesmi in prevode. Z naporom samouka se je ta bivši Vodnikov in poznejši Kopitarjev učenec poglobljal v znanje slovenščine, čeprav se je v pisanju boril z germanizmi in dolensjimi lokalizmi. Vendar je njegova slovenščina zazvenela marsikje blagoglasno, tudi v njegovih prevodih iz Goetheja.

Primic je bil nestalna čustvena narava in je iskal potrdilo za svoje notranje življenje v delih raznih pisateljev, tudi Goetheja. O Schillerjevem Zvonu in zvonjenju je napisal célo majhno razpravo, pri Goetheju paga je najbolj navdušila knjiga Wilhelm Meisters Lehrjahre, ki jo je sicer sam podoben neuslišnanemu Wertherju toпло priporočal svoji neusojeni izvoljenki Marianni. Dalje mu je Goethe pomenil zgled, kako se morajo Slovenci marljivo truditi, da dobijo take velike možé, kot je Goethe (v pismu Jakobu Zupanu). Svojim učencem v Gradcu, največ bogoslovcem, je pogosto razglašal misli »pogana« Goetheja, jim citiral Fausta, Goethejeve nejevoljne verze o takratni nemški vnemi za francoski jezik, Slovence pa opogumljal z Goethejevimi besedami: »... in človek zmore mnogo, samo če resno hoče«. Na kratko: Goethe je bil zanj »der vollendeste der deutschen Dichter, der nie veraltende Goethe«.

Za prevajanje pa si je Primic najprej izbral Wertherja, in sicer prevod tistih spevov iz izmišljenega pesnika Ossiana, ki jih bere Werther Lotti. Prevod je nastal v noči 17. maja 1811 in primerjava tega prevoda s 140 let mlajšim Grünovim pokaže: Primčev prevod je točen in za tisti čas prav lepó slovenski, čeprav se je prevajalec ponekod še boril z nemško leksiko in sintakso. Bere se celó kot nekakšna izvirna izpoved duševno že razbolelega Primca. Enako njegov (po Kidriču drugi; Kidrič je namreč v objavi Primčeve korespondence prezrl podatek, ki pritrjuje, da je to Primčev prvi prevod iz Goetheja) je prevod pesmi Nur wer der Sehnsucht kennt. Primic je ta prevod naredil že leta 1810. Zanimivo ga je soočiti s sodobnim, Vidmarjevim.

Primic:

Le kdor shelé pozna,
 Vej, kaj terpim!
 Sgol sam odlozhen
 Od vsiga veselja
 Na firmament gledim
 Na uno stran.
 Ah, kter me lubi no posna
 Je dalez precz od tukaj,
 Se v' glavi mi verti, me pezhe
 V' serci.
 Le kdor shelé posna,
 Vej kaj terpim.

Vidmar:

*Le kdor sam hrepeni,
 ve, kaj je z mano!
 Veselje prejšnjih dni
 je pokopano;
 Oko v nebo strmi,
 v daljavo znano.
 Ah, tamkaj on živi,
 ki čuti z mano.
 Medlim, vse v meni tli,
 vse je izžgano.
 Le kdor sam hrepeni,
 ve, kaj je z mano.*

Tudi v drugih spisih (citatih iz predavanj, lastnih deprimiranih pesmih, v pismih, zapisnikih ipd.) je Primcu še večkrat prišel pod pero Goethe, posebno njegov Werther, katerega konec sicer ni bil enak Primčevemu, je bil pa prav tako tragičen. Primcu se je leta 1814 omračil um in potem je ta »jurist po izobrazbi, a slavist po srcu« (Ludvik) še več let taval v bedi in temi po svoji sončni Dolenski. Slovenska literarna zgodovina pa poskuša rešiti pozabe vsaj njegov entuziazem za Goetheja in nekaj njegovih lastnih verzov.

Za Čopa lahko rečemo: bil je goethejanec. Prvič: v njegovi knjižnici so našli vrsto Goethejevih del: Werther, traduit de allemand de Goethe en français ed en español, Paris 1803, 2 zvezka; Oeuvres dramatiques de Goethe, Paris 1825, 4 zvezki; Göthes sämtliche Werke (vseh zvezkov je 50, od tega manjka prvih pet zvezkov), Stuttgart und Tübingen 1828; Göthes Faust, Coblenz 1834, 1 zvezek; Wilhelm Meisters Wanderjahre von Göthe, Wien 1822, 1 zvezek; Westöstlicher Diwan von Göthe, Wien 1820, 1 zvezek – in: Göthes Schriften, Mannheim 1801, 4 zvezki. Ni treba poudarjati, kako je knjižni entuziast Čop vse to vsrkal vase in Goethejevega svetovljanskega duha delil dalje, čeprav nam niti on niti Prešeren nista zapustila prevodov Goethejevih del.

Drugič: Čopova korespondenca je vsa posejana z Goethejevim imenom, citati iz njega in priporočili prijateljem in šolarjem, naj ga berejo. Italijanskemu prijatelju Saviu je Čop iz Lwowa pisal v Padovo: »Čudovito se je Vzhod« (to so Goethejevi verzi iz Divana – op. L. K.) »razširil čez Sredozemsko morje . . .« Dalje sprašuje Čop iz Ljubljane Savia, ali pozna Goethejevo revijo Über Kunst und Alterthum. Spet mu piše 21. III. 1828, da mu je poslal prvi zvezek petega dela te revije, in še, da je Goethejeva sodba o zgodovinskem romanu za Čopa merodajna, kajti zgodovinski roman, pritrjuje Čop Goetheju, je stvar umetnosti in ne zvestobe zgodovini ali morebitni moralni pouk.

Ali se ne razteza ta Čopova misel o umetnosti tudi čez zamotane odnose med Čopom in Kopitarjem? Poglejmo malo še te.

Čop je, priznavajoč kot Goethe umetnosti samo estetsko funkcijo, branil v svojem pismu pred Kopitarjem Prešernovo Slovo od mladosti z besedami: » . . . omenjeno Slovo od mladosti je vsekakor neskončno različno od srbske pesmi . . . Kmet seveda ne bo razumel te pesmi, kar tudi ni potrebno; ravno tako ne bo razumel nemški kmet Goethejevih oktav v Posvetilu . . .« To pismo je naslovljeno neposredno na Kopitarja, posredno pa je na Kopitarja naslovljeno vse, kar je Čop napisal v Abecedni vojni. Spomnimo se le, da je Čop v odgovor Kopitarjevemu privržencem prevedel spodbudno oceno Kranjske čbelice izpod peresa Čelakovskega in dodal tu še svoj sestavek o slovenski književnosti, o jeziku, o »novi pisariji« in o Prešernovih pesniških oblikah, predvsem o sonetu. In ko je spregovoril o Prešernovih stancah, je omenil proti ozkosrčnim utilitaristom v obrambo Prešerna tudi Goethejevo ime, misleč na romanske pesniške oblike: »Enako spretno rabi Prešeren osemvrstično stanco (ottava rima), gl. Kr. Čb. I., str. 22, III. str. 18. To je epska oblika južnih narodov, ki so jo v Nemčiji udomačile posamezne pesmi Schillerja, Goetheja, Schlegla itd. . . .« Znano je še Čopovo pismo Poljaku Skarzyńskemu, v katerem omenja Goetheja. Gre za primerjavo Goethejevega Hermana in Doroteje in Pana Tadeusza. Čustveno se Goethe zdi Čopu bolj točno nemški in nemški značaji bolj pristno germanski, kot pa so Poljaki v Panu Tadeuszu. Je pa zato, pravi Čop, pri Mickiewiczzu podoba poljskega življenja bogatejša, raznovrstnejša in narava bolj živa.

In tretjič: za Čopovo, po obsegu preskromno pisanje, ni dovolj le vpogled v njegove znane spise (tudi kar zadeva Goetheja), ampak še v obledele lističe v njegovi zapuščini z izpisi, citati, mislimi. Ti zapiski kažejo, da je Čop spremljal Goethejevo delovanje vse do zadnjih let weimarskega Olimpijca. Na enem od teh lističev si je Čop izpisal kratko vsebino 2. dela 2. zvezka Goethejeve revije Über Kunst und Alterthum, na drugem spet, kaj je rekel Goethe v citirani publikaciji o Manzonijevih Himnah, na tretjem so Goethejeve misli iz iste publikacije, ki zadevajo tako imenovani »verso sciolto« ipd. In čeprav teh lističev ni veliko, so vendar dragoceni dokazi Čopovega spoštovanja do Goetheja – in pa, kaj je ta pomenil njemu, obenem pa tudi Prešernu.

Mladi Prešeren v šoli ni dosti zvedel o Goetheju. V šolski knjigi, ki je bila takrat v rabi (Sammlung deutscher Beyspiele zur Bildung des Styls, I, II) je lahko prebral le Hermana in Dorotejo, Ifigenijo in v opombah tri vrstice o Goetheju. Pač pa z gotovostjo lahko tr-

dimo, da je Goetheja prebiral sam, vsaj na Dunaju in pozneje. Vemo, da ga je na Dunaju učil profesor Stein, ki je navajal študente k pesnjenju in pesniški disciplini v Goethejevem smislu. Vemo pa tudi, da je bil Prešeren izključen iz Klinkowströmovega zavoda poleg drugega zato, ker je posojal »pregrešne« knjige svojemu prijatelju in učencu, grofiču Auerspergu, poznejšemu pesniku Anastaziju Grünu. Med temi pregrešnimi knjigami je lahko bil tudi Goethe, saj je bil ravno on takrat eden tistih pisateljev, ki so pri cenzuri (ta pa je bila na Dunaju v času svete alianse še strožja kot v avstrijskih provincialnih mestih) veljali za pregrešne. Ne bi mogli torej zanikati, da je Prešeren – čeprav je kot vsak poet njegovega formata hodil svojo pot – vendar Goetheja dobro poznal in tu pa tam od njega kaj sprejel.

Že Prešernovi Sršeni sršijo ponekod kot Goethejeve in Schillerjeve Ksenije, se pravi: enemu kot drugima so bili ti epigrami sredstvo za zdravo razsojanje in obramba zoper diletantizem. Le da so bili Sršeni manj splošni kot Ksenije in da so pikali sredi vsakdanjega slovenskega življenja ostreje kot Ksenije, ki so sodile poezijo, filozofijo, politiko, znanost in sodobno življenje s širših nemških in evropskih stališč.

Nemec Gerhard Erdi pravi, da se je Prešeren ob pisanju Gazel zgledoval po pozabljenem nemškem pesniku Hermannsthalu in Goethejevem Divanu, vendar to ni oprijemljivo. Bolj oprijemljivo pa je, kar pravi Slodnjak, da namreč Prešernova Glosa spominja na Goethejevo pesem Pevec, da pa je Prešernova pesem širša in se v njej pesnik »stavi zoper ves meščanski svet«. Res, Prešernova pesem je bridkejša od Goethejeve in slovensko aktualnejša. Kakor je Goethejeva pesem sproščena in kozmično splošna, tako je Prešernova s svojo osnovno mislijo naperjena proti konkretnim ljudem in prilikam. Pri Goetheju in Prešernu si stojita nasproti poet z zlato verigo in Prešernov ubogi Kranjec – in ko Prešernovemu pevcu »vedno sreča laže« kot Homerju, Ovidu, Danteju, Camoensu in Cervantesu, so za Goethejevim postaranim pevcem skrbi že daleč, želi si le še ptičjo svobodo petja in napoj, ki budi fantazijo, neodvisno od materialnih dobrin in časti v obliki zlatih verig.

Najmanjšo razdaljo med Prešernom in Goethejem pa bomo odkrili, ko bomo odprli Goethejevo Ifigenijo in Prešernov Sonetni venec in prebrali iz njega drugo kitico enajstega soneta:

*Ko v veži je Orest Dijane mile
zadobil spet bil zdravje duše svoje,
tak bi bile se od ljubezni tvoje
umirile psi, lica se zjasnile.*

Tu je Goethe očiten: kitica povzema glavno vsebino Goethejeve Ifigenije. Kakor so se Prešerna polastile vse erinije in je upal zadobiti zdravje pri Juliji, tako je Goethejev Orest spet našel mir v Dianinem svetišču. Lahko da je Orest prišel v Prešernov sonet iz njegove klasične izobrazbe, to je od Evripida (Kastelic), toda »... 2. kvarteto našega soneta ... bi pač težko doumeli, če je ne bi spravljali v zvezo z Goethejevo dramo, kajti v Evripidovi ni prizora o Orestovi ozdravitvi v svetišču« (Slodnjak).

In še nekaj je treba reči, ko že omenjamo vsaj nekatere Prešernove pesmi, predvsem pesmi resignacije in v njih možne sledi Goethejeve lirike: ali ni na Prešernove pesmi razbolelosti tako ali drugače deloval tudi razboleli Faustov duh? In ali je Prešeren Fausta sploh bral? Na drugo vprašanje bi si lahko pogumno odgovorili pritrdilno, čeprav nimamo potrebnih podatkov. Zato se ne moremo odreči skušnjavi in si odgovoriti enako tudi na prvo vprašanje, se pravi: v Prešernovih pesmih odpovedi smemo vsaj zaslutiti tudi vpliv največjega dosežka Goethejevega – prvega dela Fausta.

Namen tega priložnostnega zapisa ni bila toliko primerjalna študija o vplivih Goetheja na našo književnost in o mnogih reminiscencah na Goetheja, ki jih je polno po slovenskem

slovstvu, saj če je Goethe omamil Prešerna, koga še ne bi. Želja tega zapisa je bila le na kratko prikazati, kako je Goethejev duh krilil nad Slovenci že v času njegovega življenja in kako so nanj z duhovnimi očmi gledali nekateri naši znameniti razumniki iz prve polovice devetnajstega stoletja. Predvsem Čop in Prešeren. Goethejeva življenjska usoda, diametralno nasprotna od Prešernove, pa je oba pesnika združila na Parnasu: podajata si roke, kakor si jih Goethe in Schiller na kipu pred weimarskim gledališčem.

Summary

HOW SOME FAMOUS SLOVENES GOT ACQUAINTED WITH GOETHE'S ART

The aim of this arbitrary is not only a comparative study on Goethe's influence upon our literature, as well as various other reminiscences of Goethe, which are frequent in Slovene literature. If Prešeren was charmed by Goethe, was there anyone else who wasn't? The author wants to illustrate how Goethe's spirit floated over the Slovenes even at the time of his life and how some of our famous intellectuals from the first half of the 19th century looked upon Goethe with their mental eyes; above all, Čop and Prešeren. Goethe's destiny, which was diametrically opposed to Prešeren's, united both poets on Parnassus: they have joined hands like the Goethe and Schiller statues in front of Weimar Theatre.

Matej Rode

Srednja zdravstvena šola v Celju

UDK 82.03:886.3.09

KRST PRI SAVICI V PREVODIH

Ko skušam razložiti, kaj je to svetovna književnost, se zatečem kar k preprosti razlagi, da svetovno književnost tvorijo vsa tista najboljša dela posameznih narodnih književnosti, ki so dostopna tudi bralcem, ki ne poznajo jezika, v katerem je določeno delo nastalo. Zato morajo biti taka besedila navadno prevedena. Imeti morajo obliko, v kateri jih pač lahko uživajo tudi tisti, ki ne poznajo jezika izvirnika, jezika, v katerem jih je umetnik ustvaril. Če izhajamo iz teh meril, ni težko dokazati, da so dela vrste slovenskih besednih umetnikov že svetovna književnost. To mirno lahko trdimo za Cankarja, Župančiča, Kosovela in seveda za Prešerna.

O prvem pogoju, o umetniških vrednotah pri Prešernu ne kaže izgubljati besed. Njegova dela štejemo med najboljša dela slovenske književnosti. Kar zadeva drugi pogoj, da morajo biti njegova dela dostopna tudi bralcem, ki ne poznajo slovenščine, torej da morajo biti prevedena, Prešeren in njegovo delo tudi izpolnjujeta. Po podatkih, ki jih najdemo v *Prešernovi bibliografiji* Štefke Bulovec, osnovnem viru podatkov, ki sem ga uporabljal ob svojem razmišljanju, obstaja več kot dva tisoč različnih prevodov Prešernovih pesmi. Prevodene so v kakih trideset različnih jezikov vsega sveta. Iz drugega vira, to je iz *Sloven-*

Sestavek je bil namenjen za slavistično zborovanje v Bohinjski Bistrici (okt. 1987).